

ДО 200-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ГРАФІНИ АНТОНІНИ БЛУДОВОЇ (1813-1891)

Ярослава БОНДАРЧУК

Острозьке Кирило-Мефодіївське братство

Кирило-Мефодіївське братство було засноване за прикладом давніх православних церковних братств XVI-XVII ст., головною метою яких було протистояння католицькій експансії. Знесилені у цій боротьбі братства поступово згортали свою діяльність, і до XVIII ст. братський рух завмер. Але у 1860-ті роки він знову почав оживати. У 1863 р. відновило діяльність Люцинське братство у Вітебській волості, у 1864 р. – Каменецьке на Поділлі. Статут Острозького Кирило-Мефодіївського братства був затверджений архієпископом Волинським і Житомирським Антонієм 2 березня 1865 р. «Мета Братства, – говорилося у статуті, – віддати належну данину вдячності і пам'яті наших просвітників святих солунських братів Кирила та Мефодія через постійну молитву, хваління та подяку в церкві, присвяченій їх святій пам'яті, і через посильні старання в наслідувані їх діяльності в поширенні християнської освіти в душі Православної Церкви, їх братської любові до ближнього, їх невтомної праці, терпіння, лагідності, ревності і сталості в служінні Церкві Православній». Головним завданням братства було відкриття Кирило-Мефодіївської церкви та жіночого училища для православних дівчат, оскільки православних жіночих закладів середнього рівня на Волині на той час ще не було взагалі.

Назва братства мимоволі викликала асоціації із Кирило-Мефодіївським братством, створеним у Києві на початку 1846 р. М. Костомаровим, найактивнішим членом якого був Т. Шевченко. Обидва братства поширювали ідеї панславізму – об'єднання всіх слов'янських народів на духовній основі Православ'я. Але, якщо у київському братстві роль месії відводилась Богом обраному українському народові, який повинен був очолити конфедерацію рівноправних слов'янських племен, то острозьке братство діяло в руслі офіційного слов'янофільства, згідно з яким слов'янські народи повинна була об'єднати Росія, як єдина на той час православна держава, яка зберегла незалежність. Без сумніву, братство було значним плацдармом русифікації Західного краю, у чому отримувало від царського уряду значну підтримку. У володіння братства та самої графині були передані значні земельні наділи, конфісковані у польських поміщиків після придушення листопадового

повстання 1864 р. Наївно думати, що Антоніна Блудова – вихована в дусі відданості російському самодержавству, дочка царедворця, який обіймав найвищі посади Російської імперії, могла прагнути заснування в Острозі української школи. Проте, крім русифікації у братства була ще одна мета, і вона була головною. Ця мета – ствердження Православ'я на Волині, яке сильно занепало за часи довгого перебування земель під владою Польщі. Саме тому, як засвідчив сербський митрополит Мисаїл, який відвідав Острог у 1870 році, загальний дух, що панував в училищі А.Д. Блудової, був не російський, а всеслов'янський; акценти робились не на русифікації, а на релігійному православному вихованні дівчат. По приїзді в Україну графині було цікаво порівняти українців та росіян, визначити особливості однієї і другої ментальності. Своє порівняння вона робила без якоїсь упередженої недоброзичливості до українців. І хоча їй не сподобався народний оркестр й те, що в українських селах немає бань, більшість її порівнянь було все ж на користь українців, які багато в чому перевершували росіян, зокрема в ставленні до жінки, у вихованні дітей, у народних танцях. А загалом вона широко співчувала українським селянам, яких польське панство намагалось позбавити рідної віри, а єврейські лихварі оббирали до останньої копійки.

Всеслов'янський православний характер Кирило-Мефодіївського братства підтверджує і той факт, що до нього увійшов відомий українофіл, громадський діяч, меценат освіти і мистецтва Григорій Галаган (1819-1888), з ініціативи і за матеріальною підтримкою якого було засновано чимало народних шкіл, гімназію в Прилуках та колегію ім. Павла Галагана в Києві. Останню закінчили визначні діячі української культури, академіки Агатангел Кримський (1871-1949) та Іоникій Малиновський (1868-1932), шкільні роки яких пов'язані з Острогом. На жаль, у наш час, коли для багатьох недоброзичливість до Росії стала моральною нормою і головною ознакою патріотизму, у будь-якому культурному явищі, чи події, що сталася з ініціативи росіян, вбачається насамперед тільки прагнення до русифікації. Натомість чимало росіян зробили для Острога багато корисних справ. Хіба переслідувались цілі русифікації, коли російськомовні інтелігенти: священник Богоявленського собору Михайл Тучемський, голова братства ім. князів Острозьких Ілля Павлович Івашкевич, петербурзький академік архітектури Покришкін та волинський єпархіальний архітектор Володимир Леонтович рятували від руйнації замок князів Острозьких, коли захопаний у історію рідного міста Йосип Владиславович Новицький, перейнявши естафету від братства князів Острозьких, створював у Острозі музей, коли історик Михайло Погодін дарував Кирило-Мефодіївському храму знамениту Острозьку Біблію 1581 року.

Першими вкладниками Кирило-Мефодіївського братства після повідомлення про його заснування в березні 1865 р. стали прості люди, які замість своїх імен написали тільки ініціали: «Є.К.», «С.П.», «К.С.», «Є.С.» і передали через статс-секретаря Корнілова «по полтиннику кожний». Ці невеликі гроші, трудові копійки, принесли благословення Господнє на добру справу. На початку своєї діяльності братство мало в розпорядженні 2000 карбованців зібраного капіталу та будівлі закритого ще у 1832 р. монастиря капучинів, які Блудова виклопотала для потреб училища в імператора Олександра II. Поки братчики ремонтували монастирські будівлі, заняття дівчат проводились на службовій квартирі директора дворянського повітового училища І.П. Лисенко. 28 жовтня 1865 р. відкрилась початкова Кирило-Мефодіївська школа, а 1 грудня 1865 р. – підготовчий клас жіночого училища. Згідно повідомлення помічника опікуна Київського навчального округу у травні 1866 р. у підготовчому класі училища навчалось 8 дівчат, а в братській початковій школі – 28 учениць. 5 червня 1867 р. учениці перейшли у відремонтовані монастирські корпуси. До 1915 р. училище ім. Д.М. Блудова закінчило 1774 учениці, а додатковий педагогічний клас – 667 учениць. Після закінчення училища дівчата, які вчилися без трійок, отримували звання домашніх вчительок. Учениці, в атестаті яких були трійки, отримували звання домашніх вчительок тільки з тих предметів, з яких мали позитивні оцінки.

Вагоме значення у вихованні учениць мала відігравати церква. Тому братство відразу прийняло рішення про перебудову капучинського костелу на православний храм святих просвітителів Кирила і Мефодія з приділами св. Пантелеймона Цілителя та св. Федора Острозького, що сприяло поширенню культу останнього на Волині. На перебудову храму імператор виділив із державної скарбниці 19 тисяч карбованців. Значні кошти щедрим потоком надходили від жертводавців. Жертвували різні люди – діти імператора, священики, єпископи, учителі, студенти, купці, гімназисти, селяни, жертвували тисячі і жертвували копійки, хто скільки міг. 10 жовтня 1867 р. в урочистій обстановці Кирило-Мефодіївська церква була відкрита. Богослужіння відбувались церковнослов'янською мовою, створеною св. Кирилом і Мефодієм в середині IX ст. Ця мова сприймалась не як засіб русифікації, а як ознака Православ'я, оскільки вона є спільною для всіх православних слов'янських народів, незважаючи на те, що у кожного з них вона має свої особливості. Чимало українських культурних діячів, зокрема, Іван Вишенський, Тарасій Земка та інші з величезною повагою висловлювалися щодо церковнослов'янської мови.

Крім жіночого училища та Кирило-Мефодіївської церкви братство

створило ще кілька важливих закладів. У 1867 р. в пам'ять про померлого царевича Миколу Олександровича графиня Блудова заснувала лікарню-поліклініку, двохкімнатне приміщення якої знаходилось в дворі братського училища. Сюди могли приходити хворі з міста та навколишніх сіл, безкоштовно отримували консультації лікаря та ліки. Особливою пошаною серед населення користувалась аптечна дама Надія Павлівна Солодкевич, яка керувала лікарнею і аптекою з 1873 до 1900 року. До 1915 р. лікарня прийняла 143 349 хворих, безкоштовно надала ліки 178 320 особам.

15 грудня 1869 р. у с. Міклаші було відкрито початкове сільське училище. Стараннями графині Блудової було зведене приміщення для двох класів на 120 чоловік та окреме приміщення для навчання ремеслам. Дітей вчили не тільки Закону Божому, грамоті, письму, арифметиці та церковнослов'янській мові, але й ковальській, столярній, шевській справі та іншим ремеслам, потрібним у селі. З 1869 до 1915 р. училище закінчило 1940 дітей.

6 травня 1868 р., в день народження нащадка престолу, з ініціативи Блудової був відкритий дім для прочан, які йшли молитись до Почаївської лаври. До 1915 р. цей будинок прийняв 31 953 богомольця.

Співчуваючи інвалідам російсько-турецької війни 1877-1878 рр. графиня Блудова збудувала для них Олександро-Маріїнський притулок, для чого віддала 4 десятини своєї власної землі і зібрала 2 225 крб. 1885 року будова притулку була завершена. Кожний інвалід мав свою власну кімнату з окремим входом, настільки велику, що в ній могла розміститись вся його сім'я. У користування кожному була виділена 1 десятина землі. Для братства Антоніна Дмитрівна придбала за власні кошти величезні земельні володіння вартістю 16 000 крб.

Наведений список заснованих графинею закладів свідчить, що на першому місці в їх діяльності стояло не політичне завдання русифікації, а християнське благодійне завдання допомоги всім, хто того потребує. Невже Надія Солодкевич видавала тисячам бідних селян безкоштовні ліки, щоб вони русифікувались, у сільській міклашевській школі навчали хлопчиків і дівчат грамоті й ремеслам, щоб вони забули, що вони є українцями, давали притулок для інвалідів війни, щоб вони пропагували великодержавний шовінізм.

Визначною подією в історії братства стала побудова нового навчального корпусу. Найбільше цій справі прислужилася попечителька училища Марія Адольфівна Шевич, яка незадовго до своєї смерті (13 березня 1914 р.) пожертвувала братству величезну суму – 50 тисяч рублів, що скоротило термін спорудження корпусу на цілих два роки, в

серпні 1914 р. будівництво корпусу було завершено. У музеї Острозької академії зберігаються списки книг, які закупувались для училища. Серед перерахованих авторів названо чимало класиків української літератури, зокрема, Іван Нечуй-Левицький, Тарас Шевченка та ін. Вчитель історії Давид Бичковський приділяв багато уваги вивченню історії рідного краю. З острозьким Кирило-Мефодіївським братством пов'язані імена місцевих просвітників, зокрема, священника Федора Кутневича, співзасновника острозької «Просвіти» Володимира Коцюбинського, священника Венедикта Туркевича (1872-1923), який будучи місіонером у США в 1900-ті роки став головним редактором першої україномовної православної газети «Світ».

Якщо положити на вагу все позитивне і негативне що залишилось нам у спадок від заснованого А.Д. Блудовою Кирило-Мефодіївського братства, позитив значно переважить. Наприкінці своєї статті про графиню Блудову, Микола Бендюк пише, що наслідки її русифікаторської політики ми пожинаємо до цього часу, і хоча Україна вже є незалежною державою, але боротися за свою національну освіту та церкву ми продовжуємо і до сьогодні, зв'язуючи спільні підручники з історії та підкоряючись московській патріархії. Щодо останнього, – дозволимо собі процитувати слова патріарха УПЦ КП Філарета, сказані на пресконференції у його канцелярії 9 вересня 1991 р.: «Хотів би нагадати, що у Православ'ї немає національних Церков. Є помісні Церкви, що обмежуються державною територією, на якій можуть проживати люди інших націй. Під назвою Українська Православна Церква слід бачити територіальну, а не національну ознаку. І не слід розуміти, що до неї входять лише українці. Всім добре відомо, що на території України поряд з українцями проживають росіяни, білоруси, татари, болгари, греки, євреї, тощо, які сповідують Православ'я». Найбільш перспективною справою нині, з погляду православних ієрархів, є відновлення давніх традицій автономного буття Української Православної Церкви, які були втрачені після 1687 року. Церква скликає свої собори, має свій Священний Синод, сама вибирає свого предстоятеля, канонізує своїх святих, має свої навчальні заклади. Все це є важливими кроками в напрямку здобуття автокефалії УПЦ канонічним шляхом.

Провідні педагоги Острозького жіночого графа Д. М. Блудова училища
при Кирило-Мефодіївському братстві

Учениці Острозького жіночого графа Д. М. Блудова училища
при місцевому Кирило-Мефодіївському братстві